Bakó Endre

Egy bihari polihisztor – Simon István élete és munkássága

Simon István tipikus megtestesítője annak a tragikus sorsú vidéki magyar talentumnak, amely sokoldalú tehetségét nem volt képes magas szinten kibontakoztatni, kellőképpen kamatoztatni. Felszárnyalt ugyan, de csak kis köröket írt le, rövidesen onnan is visszahanyatlott, mert körülményei lehúzták. Képességeinek és regionális érvényű eredményeinek ellentmondásával maga is tisztában volt, olykor nyomasztólag hatott rá.

Ez a polihisztori képességgel megáldott ember 1860. május 12-én született Gáborjánban, egy kis bihari faluban. A debreceni Református Kollégium Gimnáziumában tanult, ám nem jutott el az érettségi vizsgálatig, a hatodik osztály elvégzése után felcsapott jegyzőgyakornoknak Bihartordán és Tépén. 1877-ben Debrecenben, a Református Tanítóképzőben folytatta tanulmányait, két év után P. Krakkóba (Nógrád vármegye), majd Szerepre ment nevelőnek. Itt lett tanító, akkori szóval rektor. 1883-ban szerzett oklevelet, aminek birtokában Bihar-Udvariba pályázott, ahol 1894. szeptember 1-jéig leányiskolai tanító volt.[1] Családjáról keveset tudunk. Édesapja Simon Mihály református tanító, édesanyját Osváth Máriának hívták.[2] Simon István idős korában bárándi gyermekkori élményekről írt, szinte bizonyos, hogy oda költözött a família. Ezt látszik igazolni egy kalandos sárréti látogatásáról készült irodalmi értékű beszámolója is: „Ott lent jártam a Nagyalföld közepe táján, ahol gyermekéveimet eltöltöttem, ahol a Berettyó egy szeszélyes kiáradásával még harminc évvel ezelőtt is tengert tudott csinálni: a Sárréten. Most mindenütt viruló tanyák, kövér, gazdagon fizető szántóföldek terülnek el a hajdan mérhetetlen nádrengetegek, ingó lápok helyén. (...) Pedig amilyen hasznos ez a mai földkultúra ott az évezredes vízállás kiszárított fenekén, olyan szép, s talán nem is sokkal kevesebb hasznot produkáló volt az ős vízi vadon. Én láttam azt is, és visszakívánom. Láttam a vízben álló Sárrétet a maga csodás, pazar flórájával és sokfajú vízi vadjaival."[3]

1882-ben, 22 éves korában megnősült, feleségül vette Tóth Máriát, házasságukból 16 gyerek született. Szerepi tanítóskodásának legnagyobb élménye, hogy legátusa volt a már meglehetős költői hírnévnek örvendő Szabolcska Mihály. A Bihar-Udvariban (Sárrétudvariban) töltött 11 munkás év alatt élénk részese volt a helyi közéletnek.

[1] SZINNYEI 1908: 1053
[2] CSOBÁN 1940: 195–196.
[3] SIMON 1912: 40–50.

A tanítói javadalmazás önmagában nem volt elegendő az egyre népesebb család fenntartására, a gyerekek taníttatására, Simon Istvánnak minden lehetőséget meg kellett ragadnia ahhoz, hogy némi mellékkeresetre tegyen szert. Mivel remekül hegedült, elsősorban lakodalmakban, családi és népünnepélyeken hegedűjátékával szórakoztatta a vendégeket, hallgatókat. A már idézett személyes előadású elbeszélésében olvassuk: „(...) én felkaptam a ledobott hegedűt, s tovább húztam a tánc alá valót (...) Sőt, a tánc után sem adtam vissza a hegedűt, hanem húztam egy pár régi nótát (...) mikor pedig letettem a hegedűt, ugyancsak a kontrás volt az, aki alássan engedelmet kérve, megkérdezte a foglalkozásomat. (...) Megmutattam neki a hírlapírói igazolványomat."[4] Ez is életrajzi tény: az íráshoz már fiatalon kedvet érzett és időt szakított rá hivatása mellett. Debrecenben rendszeres írói-újságírói munkát folytatott külső munkatársi minőségben, majd több mint egy évig (1911. március–1912. május) szerkesztette a nagy múltú *Debreczen* c. napilapot.[5] Muzikalitását gyerekei is örökölték, többen közülük különböző hangszereken játszottak.

Emma lánya, Csabai Józsefné 1981-ben így emlékezett rá: „Édesapám nagy magas ember volt, egy kicsit talán kövér is, víg kedélyű, humoros kedvű. Élvezte a vidám társaságot, noha alkoholt nem ivott. Nagy adomázó volt. Szerette a jó könyveket, az irodalmat. Ismerte a bihari és a Debrecen környéki embereket, tisztában volt az alföldi nép észjárásával, kitűnően beszélte a hajdúsági és a cívis nyelvjárást."[6]

A Bihar-udvari Árpád-kori temető feltárása

Udvariban megbecsült embernek számított. A képviselő-testületi jegyzőkönyvek 1883-tól 1892-ig hiányoznak a megyei levéltárból, de két utolsó esztendejét nyomon tudjuk követni. Tagja volt ugyanis a képviselő-testületnek, s még azzal a feladattal is megbízták, hogy bizottsági tagként mérje fel Katz Áronnak a telkét, mert a gyanú szerint a „közlegelőből foglalat történt". Az 1892. november 14-ei közgyűlésen Molnár Zsuzsanna és Molnár Zsófia szegény iskolai gyermekek részére 1-1 pár csizmára segélyt kért, „mivel ezek jó tanulók, s csizmájuk nem lévén, az iskolába nem képesek járni." A testület a két iskolás lány részére a csizmákat megszavazta, a községi gazda feladatává tette a szegényalapból azok beszerzését és átadását. 1892. szeptember 18-án rendkívüli díszközgyűlést tartott a testület, amelynek egyedüli tárgya a „nagy hazánk fiának, Kossuth Lajosnak díszpolgárrá választása iránt beadott kérvény

[4] SIMON Uo.
[5] KOROMPAYNÉ 1973: 38.
[6] BAKÓ 1981: 5

tárgyalása" volt. Baróthy József református lelkész a kérvény tárgyalása előtt „az igazság érdekében kijelenti, hogy az eszme – melyhez készséggel hozzájárult – Simon István képviselőtől származik". Ezután dr. Tomm Béla körorvos képviselő kért szót és elmondta, egy indítvány adatott be néhány nappal azelőtt a község elöljáróságához, s az indítvány aláírói őt bízták meg azzal a nagyon megtisztelő feladattal, hogy azt indokolja. Ezt követően hosszú, szónoki fogásokban bővelkedő, némelykor dagályos beszédben méltatta Kossuth Lajos érdemeit, tiltakozva az ellen, hogy forradalmárnak nevezzék. Ugyanakkor hangoztatta, hogy a magyar nép tiszteli, szereti és megbecsüli koronás királyát. A testület az indítványt elfogadta, és határozatba foglalta Kossuth díszpolgárrá választását.[7] 1893. november 15-én dr. Tomm Béla és Baróthy József újabb indítvánnyal lépett a közgyűlés elé. Az írásban előterjesztett indítványt ezúttal is Tomm Béla indokolta. Fejtegetését a történelemből levonható tanulságokkal kezdte, majd eljutva a XIX. századi magyar történelemhez, három nagy személyiséget emelt ki, Petőfit, Kossuthot és Jókait. Okfejtésének veleje: „Azért azt hiszem, hogy nekünk sem, Udvari község képviselő testületének sem szabad hiányoznia azok sorából, kik majdan a jubileumi ünnepélyen a költőt hálás érzülettel üdvözölni fogják. Azért indítványozom, s az indítványomnak első része, hogy hazánk nagy fiát, Jókai Mórt, 50 éves írói működésének jubileumi ünneplése alkalmából s nagy érdemeinek szerény elismeréseképpen Bihar-Udvari község díszpolgárául válassza meg a község képviselőtestülete. És ajánlom hazafiúi szíves figyelmükbe indítványom második részét, mely hangzik eképpen: Rendelje meg a képviselő testület Jókai összes művének jubileumi díszkiadását a községi népkönyvtár számára. Községi jegyző a Jókai jubileum rendezőbizottságának gyönyörű felhívását, s körorvos Dr. Tomm Béla kettős indítványát elfogadásra melegen ajánlja." (Annak ellenére, hogy 1893. augusztus 30-án Ötvös Károly jegyző hangoztatta, a község anyagi helyzete rendkívül súlyos, működőképessége érdekében évről évre növelnie kell az adósságot.) Erről a testület határozatot hozott.[8] Jókai elfogadta a díszpolgári címet és levélben köszönte meg a

[7] *A tett indítvány elfogadtatván, a képviselő testület hazánk nagy fiát, Kossuth Lajost, születésének 90. évfordulója alkalmából a Magyar Nemzet érdekében kifejtett óriási munkássága s elévülhetetlen érdemeinek elismerése, határtalan tisztelete, szeretete, becsülése és kegyeletteljes hálája jeléül egyhangúlag és nagy lelkesedéssel Udvari község első és egyedüli díszpolgárává választja, s erről őt jegyzőkönyvi kivonatban, díszoklevél megküldése mellett értesíteni rendeli. A díszoklevél kiállításával és elküldésével az elöljáróság bízatik meg."* Elrendelte a közgyűlés Tomm Béla beszédének kinyomtatását is.
B-Udvari községi képviselőtestületi közgyűlésekről vezetett Jegyzőkönyv 1892. ápr. 16-tól 1894 decz. 31-ig. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár V. 668/b. 3. k. 73.

[8] A község képviselőtestülete Dr. Tomm Béla indítványát egyhangúlag magáévá tevén, hazánk nagy fiát, **Jókai Mórt**, a legnagyobb magyar írót, a művelt világ által elösmert, nevét halhatatlanná tevő, páratlan irodalmi működése, s a magyar nemzet művelődésének előmozdítása körül szerzett magas érdemeinek elismeréséül, 50 éves írói működésének jubileuma alkalmából Udvari község díszpolgárává nagy lelkesedéssel

kitüntetést, melyet dr. Tomm Béla 1894. március 9-én olvasott fel a közgyűlésen. A testület tudomásul vette a gesztust. „A levél a levéltárba helyeztetni s megőriztetni rendeltetik."

Kossuth Lajos halálhíre ismét hazafias tettre buzdította Udvari önkormányzatát. Felkérték dr. Tomm Bélát és Simon Istvánt, hogy jegyzőkönyvileg és emléklapon örökítsék meg Kossuth halhatatlan érdemeit, továbbá a temetésen a község magát küldöttséggel képviselje.[9] A delegáció tagja volt Simon István is.

Udvari tartózkodásának legnagyobb vállalkozása az Árpád-kori temető sírjainak feltárása volt, melyről ő maga számolt be az Archeológiai Értesítőben.[10] E beszámolónak

megválasztja, s erről a nagy férfiút, jelen jegyzőkönyv kivonatának megküldése mellett díszoklevélen értesíteni rendeli. Egyidejűleg a jubileum alkalmául kiadandó, s Jókai összes műveit magában foglaló nemzeti díszkiadás egy példányát a községi népkönyvtár javára a testület megrendeli, az e célra szükséges összeg az 1894 ás 1895 évi költség előirányzatokban lévén kitüntetendő. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár V. 668/b. 3. k. 220.

[9] Ötvös Károly jegyző indítványa, március 24.

„Tisztelt Közgyűlés! Mindnyájunk előtt tudva lévő szomorú tény, hogy a legnagyobb magyar, a legjobb hazafi, a magyarok megváltója és idvezítője, mindnyájunk édes attya, szerény községünknek első díszpolgára, Kossuth Lajos a ravatalon fekszik. Magyarország történelmében nincs nagyobb, dicsőbb alak, mint ő volt. A legfényesebb csillag volt Magyarország egén, honnan világított lánglelkével nemcsak nekünk, hanem népek millióinak. Ő szabadította fel a magyart a rabszolgaság béklyóiból, neki köszönhetjük szabadságunkat, alkotmányunkat, haladásunkat. Az ő szelleme csepegtette szívünkbe a szabadság, egyenlőség, testvériség eszméit, hogy az ma már vérünkké vált, s öröklik azt gyermekeink.

De nem beszélek arról, tisztelt uraim, hogy ki és mi volt ő nekünk magyaroknak, hiszen gyönge arra szó és toll, hogy az ő nagyságát, érdemeit kellőleg ecsetelje, de érzem én, érezzük mindnyájan az ő nagyságát szívünk hazafias és mély fájdalmából! Volt, de már nincs többé! Gyászba borította az egész nemzetet.

Hazafias kötelességünk azt parancsolja, hogy fájdalmunknak gyászunknak mi is kifejezést adjunk, ezért indítványozom hogy

1-ször Azon körülmény, miként az elöljáróság a község nevében a gyászoló családhoz részvéttáviratot küldött, helyeslő tudomásul vétessék;

2-ör Mondja ki a testület, hogy hazánk nagy fiának, Kossuth Lajosnak halála felett a testület hazafias és mély részvétének, fájdalmának jegyzőkönyvileg is kifejezést ad;

3-ör A nagy férfiú halhatatlan érdemei községünk jegyzőkönyvében megörökíttessenek, s az e célból szerkesztendő emléklap készítésével Dr. Tomm Béla és Simon István képviselők megbízassanak;

4-er A temetésen a község magát küldöttségileg képviselteti, s ravatalra koszorút helyez

5-ör A ref. lelkészi hivatal gyász-isteni tisztelet tartására felkéretik

Ajánlom indítványom elfogadását; s azon határtalan tisztelet- és kegyeletnél fogva, mely mindnyájunk szívében él, remélem, hogy indítványom felett vita fejlődni nem fog.

***Határozat**. A tett indítvány minden pontja egyhangúlag elfogadtatván, a község mély részvétének távirati úton való kifejezése helyeslő tudomásul vétetik, s a nemzet legnagyobb fia, Kossuth Lajos halála felett a testület mélyen érzett fájdalmának és részvétének kifejezést ad. Dicső emléke, lángszelleme örökké élni fog a szívekben és elmékben. Halhatatlan érdemei jegyzőkönyvileg megörökíttetni rendeltetnek, s az emléklap szerkesztésére dr. Tomm Béla és Simon István felkéretnek. A temetésen a község magát küldöttségileg képviselteti, s a küldöttség vezetésével dr. Tomm Béla és Ötvös Károly megbízatnak. A ref. lelkészi hivatal gyász-Isteni tisztelet tartására felkéretik. Jelen jegyzőkönyv az emléklappal együtt jegyzőkönyvi másolat alakjában a gyászoló családnak megküldeni rendeltetik. A jegyzőkönyv hitelesítésével László János és Simon István megbízatnak.*

Hajdú-Bihar Megyei Levéltár V. 668/b. 3. k. 261–263.

[10] SIMON 1894: 217–220.

és Mesterházy Károly idevonatkozó tanulmányának nyomán idézzük fel kivonatosan a nevezetes ásatás történetét.[11] Bihar-Udvariban a református templom a falu szélén, egy széles holt-folyás, az úgynevezett Kertalja-ér mellett épült fel. A templom környékén s főleg az attól északnyugatra eső telkeken akárhol ástak kutat vagy vermet az emberek, mindenütt találtak emberi csontokat, de arra sem a korabeli nemzedék, sem a korábbi generáció nem emlékezett, hogy ott valaha temető lett volna. A szájhagyomány sem beszélt erről. Csak annyi volt tudható, hogy ott valamikor temető volt. A református egyház a templom tőszomszédságában egy új iskola építését határozta el, amelynek munkálatai 1893 tavaszán kezdődtek. A munkások az alapok ásásakor ismét találtak csontokat, de ezúttal még egy gyűrűt is. Szerencsére nem dugták el, hanem megmutatták dr. Tomm Béla községi orvosnak, aki azt egy koponyával együtt Budapestre vitte, hogy a Nemzeti Múzeum szaktudósainak bemutassa. A muzeológusok a leleteket Árpád-koriaknak nyilvánították. Május 16-án újabb két sír került elő, melyekből egy gyűrűt és egy S végű hajkarikát, akkori szóhasználattal: halántékgyűrűt találtak. Másnap Simon István levelet írt Hampel József múzeumőrnek, melyben módszeres ásatásra biztatta. Hampel május 19-én időhiányra hivatkozott, de a Nemzeti Múzeum nevében felkérte dr. Tomm Bélát és Simon Istvánt az ásatások megkezdésére, lebonyolítására, s a régi temető feltárására 50 forintot is küldött, miközben levelében szakmai utasításokkal látta el őket.

Az ásatás május 24-én 6 napszámossal meg is kezdődött, három és fél napon át tartott, majd június 15–16–17-én folytatódott, végül augusztus 30-ától szeptember 2-án fejeződött be. Először a templomtól északra, a nagyobb fiúiskola udvarán ástak. A rendszeres ásatás területén kívül eső s az új iskola alapárkában lévő lelőhelyeken közel 2 és fél méter mélységben ép csontvázakat és 2 darab gyűrűt találtak. A következő, számokkal jelölt sírokban ép vagy hiányos csontvázakra akadtak, a legtöbben ujj-, haj- és halántékgyűrűket, egyikben fülbevalót is találtak. A kihányt földben különböző törött tárgyak, főleg gyűrűdarabok mellett rábukkantak 2 pénzre, egy nyílhegyre, egy kecskeszarvra és egy köszörűkőre, amelyről Simon megállapította, hogy az újabb kori szerszám lehet. Némelyik sír már meg volt bolygatva, azaz valamikor próbálták megásni. A terület nem volt ásatásra egészen alkalmas, mert a templom felől, a területnek mintegy egyharmadán valamikor nagy gödröket ástak, s azokat betömték tégladarabokkal. Ezeket három kocsival kellett elszállítani, ami hátráltatta a munkát. Augusztus–szeptember fordulóján az ásatás a szomszédos kisebb fiúiskola udvarán folyt. Ott egy kelet-nyugat irányú 39,1 méter hosszú, 2 méter széles, keleti részén 1,89 méter, nyugati részén 80 centiméter mély árkot ástak a munkások. Itt a sírok a 20.

[11] MESTERHÁZY 1965: 29–42.

számnál kezdődtek. Minden sírban találtak csontváza(ka)t, némelyiket épen, némelyiket hiányosan, mindegyiket pontosan lemérték. A legtöbb sírból gyűrűk is kerültek elő. A 22. sírban lévő csontváz szájában pénzdarabot is észleltek, a 30. sírban (egy gyermeké volt) 83 apró és egy hosszúkás gyöngyszemet leltek. Simon jelentésében megjegyzi, hogy ez hálásabb terület volt, mint az előbbi, mert kevesebb sír volt megháborítva, így a sírok fekvése könnyen áttekinthető és a mérések is könnyebben eszközölhetők voltak. A két iskolai területen kívül ásatott még a határban is, az Árkos- és a Ferendek- vagy Félhalmot szemelte ki erre a célra. Az Árkos-halomban rengeteg égetett földet, tűzhelyet, égett búzaszemeket, vastag agyagedény-cserepeket és egy a domb oldalába fektettet csontvázat találtak. Feltételezése szerint a halom történelem előtti időnek a tanyája volt. A Ferendekhalom viszont szintén Árpád-kori maradványokat takart. Annak nyugati oldalán, csak másfél ásónyomra, ép csontvázra és ép csonka vékony hajgyűrűre akadtak. A keleti oldalon pedig egész sor csontváz került elő, s ott az egyik csontváz koponyája mellett egy nagy hajgyűrűt, egy gyermekcsontváz karján pedig szép bronz karperecet találtak. A halom közepe táján, ötlábnyi mélységben, igen sok krétagolyót ástak ki a munkások. A halmokon csak próbaásást végeztek egyetlen napon. Simon figyelmeztetett rá, hogy a halomnak rendszeres feltárása tudományos érdek lenne, mert innen régebben is sok értékes tárgyat emeltek ki a földművesek, akik a halomnak a felét már gátak töltésére elhordták. Felhívta a figyelmet a rét melletti laponyagra, továbbá a Szerephez közeli halomra, mely éppúgy cserepekben és tűzhelyekben bővelkedik, mint az Árkos-halom.

Dr. Tomm Béla 1893. szeptember 12-én kelt, Mesterházy által idézett leveléből kiderül, Hampel József azt kérte tőle és Simon Istvántól, hogy írjanak szakcikket az ásatás tapasztalatairól az *Archeológiai Értesítő*be, de a kitűnő orvos ezt elhárította, mondván, mindketten laikusok, régészettel soha nem foglakoztak, az Értesítő soha nem volt a kezükben. Mindazonáltal elküldte az ásatások eredményének rövid leírását, a hozzácsatolt két térvázlattal. Hangsúlyozta, hogy mindkettő Simon István „pontos megfigyelésének és ernyedetlen fáradozásának eredménye". Levelében később ezeket olvassuk: „Szíves levelének végén kifejezett köszönetét hálásan fogadom, nem ugyan a magam, de a helybeli intelligencia nevében: ennek minden tagja felváltva őrködvén az ásatásoknál, valóban oly lelkiösmeretes pontossággal és törekvő buzgalommal feleltek meg önkényt felvállalt tisztöknek, hogy nagyságod szíves köszönetére valóban érdemeket szereztek. S ha megérdemelték mind, mit szóljak akkor az egész munkálkodás tulajdonképpeni lelkéről, Simon István barátomról? Mint az idecsatolt mellékletek is tanúsítják: ő volt a mérnök, a megfigyelő, az osztályozó, a rajzoló, a

leíró, egyszóval minden, ki valóban teljes buzgalommal szentelé idejét és tehetségét ezen különben előtte is új és szokatlan munkának. Lehetetlen, hogy nagyságod köszönő szavaiból részére egész sort le ne foglaljak." Simon István eredeti ásatási jelentésében Hampel József itt-ott javításokat végzett, kisebb kihagyásokkal a szöveget szakszerűbbé tette, s megjelentette az Archeológiai Értesítőben. A Nemzeti Múzeum főigazgatóját pedig arra kérte, hogy „a nevezett uraknak önzetlen fáradozásukért elismerését nyilvánítani szíveskedjék". Ez minden bizonnyal megtörtént, noha a dokumentum nem áll rendelkezésünkre. A krónikához tartozik, hogy 1910-ben újra ásatások kezdődtek Sárrétudvariban, a munkálatokat Zoltai Lajos, az ismert kiváló régész-történész irányította, második kiszállása alkalmával, október 13-án magával vitte Simon Istvánt is. Két napig a Ferendekhalmon és az iskola udvarán ásattak, majd átmentek a Balázshalomhoz. Október végén ugyanazokon a helyeken megismételték a kutatást, de a Balázshalmon már csak egy nagy kubikus babája volt meg. Azaz a lakosság a Balázshalomban lévő temetőt teljes egészében megsemmisítette. Csak néhány lelet maradt meg, melyet Décsei Sándor gazda és dr. Fekete Gábor orvos mentett meg. Ekkor tárta fel Zoltai a balázshalmi gödörsíros temetkezést.

Simon a képviselő-testületi jegyzőkönyv tanúsága szerint az 1894. augusztus 5-én megtartott XI. (rendkívüli) közgyűlésen még jelen volt, a következő, október 12-i ülésen azonban már nem találjuk a nevét a képviselők sorában. Valószínűleg augusztus végén költözött Debrecenbe, ahol szeptemberben a Mester utcai református leány iskolában kezdte a tanévet. A Vígkedvű Mihály utcai iskolának később igazgató-tanítója lett. Már néhány hét múlva debreceni polgárnak érezte magát, amint az *Kossuth Ferenczhez* c. verséből[12] is kiviláglik:

A végzet útján elkövetkezett,
Hogy sírba szállott száműzött Atyád.
Megtért a vándor hosszú út után,
Honába tért pihenni legalább.
(...)
Elindultál! Oly jó ezt hallani.
Bejárod ezt az áldott, szép hazát,
Hogy újra láthasd annyi év után,
Mint jó fiú a rég látott anyát-
(...)

[12] Debreczen, 1894. november 8. 2.

Jer! Várva várunk, Debreczen szeret,
Tisztel, becsül és bízva néz reád,
A legdicsőbb magyarnak gyermeke
A legkedvesebb várva várt barát!

Minden érdekelte, az újságcsinálás, a szépirodalom, a nyelvészet, a fizika, azon belül főleg az elektromosság. Különböző tematikájú írásait kötetbe gyűjtötte és 1896-ban a saját költségén megjelentette.

Simon István portréja

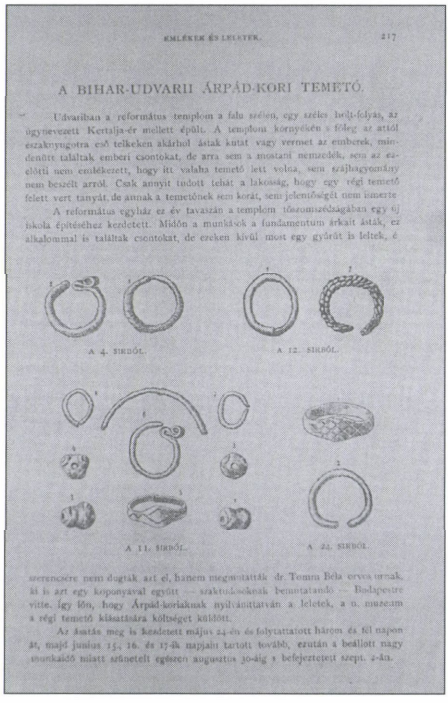

EMLÉKEK ÉS LELETEK. 217

A BIHAR-UDVARII ÁRPÁD-KORI TEMETŐ.

Udvariban a református templom a falu szélén, egy széles holt-folyás, az úgynevezett Kertalja-ér mellett épült. A templom környékén s főleg az attól északnyugotra eső telkeken akárhol ásták kutat vagy vermet az emberek, mindenütt találtak emberi csontokat, de arra sem a mostani nemzedék, sem az azelőtti nem emlékezett, hogy itt valaha temető lett volna, sem szájhagyomány nem beszélt arról. Csak annyit tudott tehát a lakosság, hogy egy régi temető felett vert tanyát, de annak a temetőnek sem korát, sem jelentőségét nem ismerte.

A református egyház ez év tavaszán a templom tűzoszlásszélességben egy új iskola építéséhez kezdetett. Midőn a munkások a fundamentum árkait ásták, ez alkalommal is találtak csontokat, de ezeken kívül most egy gyűrűt is leltek, é

A 4. SIRBÓL. A 12. SIRBÓL.

A 11. SIRBÓL. A 24. SIRBÓL.

szerencsére nem dugták azt el, hanem megmutatták dr. Tomka Béla ervva urnak, ki is azt egy koponyával együtt — szaktudósoknak bemutatandó — Budapestre vitte. Így lőn, hogy Árpád-korlakunk nyilvánitatván a leletek, a n. muzeum a régi temető kiásattására költséget küldött.

Az ásatás meg is kezdetett május 24-én és folytattatott három és fél napon át, majd junius 15., 16. és 17-ik napjain tartott tovább, ezután a beállott nagy munkaidő miatt szünetelt egészen augusztus 30-ig s befejeztetett szept. 2-án.

Részlet az Archeológiai Értesítő-beli dolgozatából

Vegyes dolgok[13]

A könyvhöz *Előszót* írt, melyet alább idézünk: „Ez a kis könyv elüt a sablontól, vers mellett próza, próza mellett vers, aztán mindezek mellett egy pár tudományos fejtegetés foglaltatik benne. Olyan, mint a szabó mustrakönyve: mindenféle kelméből van benne egy kis mutató. A többije otthon van raktáron. Tessék választani. Majd elkészítsük a ruhát, amelyikből tetszik, csak tessék velem rendelkezni. Különben csak a könyveknél szokatlan az ilyen egyveleges tartalom: a szépirodalmi lapok már felölelnek mindent. Tekintsék hát ilyennek az olvasók ezt a fakó könyvet. Nekem pedig bocsássanak meg, ha nagyon unalmas vagyok. Mély tiszteletem nyilvánítása mellett teszem le könyvemet megrendelőim asztalára. Debreczen, 1896. márcz. 1. Simon István."

A szövegből kiderül, hogy a szerző illendőképpen szerény, továbbá könyvének voltak megrendelői, s fontos, ámbár nem döntő a dátum is. A közlemények közül életrajzi vonatkozású egy költemény, *Levél Szabolcska Mihályhoz,* amely megerősíti, hogy Szerepen már tanító, azaz rektor volt, s már akkor hét gyermek édesapja!

Emlékszik-e költő uram
A szerepi vízre,
Amely bizony igen cudar
Még mostan is ízre?
S emlékszik-e, mint legátus
Sovány rektorára,
Kiről hihette, hogy bizony
Meghal ekkorára.
Megmaradt a régi rossz víz,
S megmaradt a rektor,
Most is olyan árva lélek
Aminő volt egykor.
Ám kegyelmed sokra vitte
Amióta láttam:
S többre is megy, mert olvasom:
Tör előre bátran.
Nekem is küldött egy könyvet,
S megírta, hogy költsek!
Nem így végeztek azonban

[13] SIMON 1896: 136.

Felőlem a bölcsek.
Míg kegyelmed külső népek
Városait járta,
Feleségem azalatt a
Hetediket várta.
(...)
Hogy volna hát tüzes vérű
Pegazusra gondom?
Elég, ha a jámbor Csákót
Magaménak mondom.
(...)
- De nem azért emlegetem
Az apai gondot,
Mintha nagyon nem szeretném
Mind a hét porontyot.*
(...)
- Ezek után tisztelettel
Magamat ajánlom,
S levelem a következő
Szavakkal bezárom:
Emlékezzék néha-néha
Régi rektorára:
Könyvét pedig megrendelem,
Postán megy az ára.

A nyomdai csillag alatt ez olvasható: „Azóta a nyolcadik is hazajött." Itt jegyezzük meg, hogy három gyerek még jószerint csecsemőkorában meghalt, a legidősebb fiú, az apa büszkesége az érettségijét követő nyáron belefúlt a Körösbe Tenkén, amikor Ötvös Károly nevű rokonuknál nyaralt.[14]

A könyvecske tartalmát tekintve valóban vegyes a portéka. A *Tilosban* tréfás vers, egy pajzán álom, a *Kis fiam sírjánál* épp ellenkezőleg, a gyász fájdalma, a *Halott felett* részvétvers. Bár az elbeszélések (*Egyik bölcsőtől a másikig,, Szünidei élményeimből, A saját installációm, A feltaláló, Csillagászat,*) az utóbbi kivételével mind egyes szám első személyben íródtak, önéletrajzi mozzanat nincs bennük. Az első kettő érdektelen

[14] BAKÓ i. m.

kísérlet, minden irodalmi igény nélkül, a másodikban a couleur locale néhány halvány színe pislákol, a *Csillagászat* poénja túlságosan kiszámított. *A feltaláló* iróniája viszont rokonszenves. A narrátor ilyen történelmi léptékű újításokon is töri a fejét: „Aztán hogyan lehet biztosítani az örök békét. Ez már nehezebben megy, de azért ezt is kitaláltam. Visszaadjuk a franciáknak Elszászt, Lengyelországot felszabadítjuk, (a muszkát esetleg megvervén utoljára) ezzel és az összes megoldatlan kérdésekkel tisztában lévén, megalakítjuk az Európai Egyesült Államokat, Budapest székhellyel és állandó kongresszussal, melyre minden állam küld képviselőket, még San Marino is..."

A könyvecske két fizikai tárgyú dolgozatot is tartalmaz. *Miért mozognak a bolygók a Nap körül?* c. elaborátumában többször is hivatkozik Flammarion *Népszerű csillagászat* c. könyvére. Az elmélkedés kulcsmondata így hangzik: „...a föld és valamennyi bolygó éppen úgy lebeg és úszik a Nap bizonyos fluidum-rétegében, mint a léggömb a föld levegőjében; és valamint a fent lebegő léggömböt csóválja maga körül a föld, úgy csóválja maga körül az összes bolygóit a Nap...." Nagyobb lélegzetű tanulmány az *Elektromosságról és mágnességről* c. dolgozat. Állást foglal a kor vitájában, s Franklin oldalán azt vallja, hogy az elektromosság anyag. Tanulmányában hivatkozik Faraday, Guillemin, Holz, De la Rive, Ampére könyveire, kísérleteire, ami nem közönséges jártasságát bizonyítja. Több megfigyelésének és feltevésének hátterében saját kísérletei állnak, melyeket részben az említett fizikusok leírásai nyomán, részben teljesen önállóan végzett.

A Bugyi Sándor-történetek

Hogy ki alkotta meg Bugyi Sándor „debreceni tajigás és hejjes pógár" alakját, azt nem olyan könnyű egyértelműen kideríteni, de annyi bizonyos, hogy a tudálékos „lőcsös hőst" Simon István emelte a népszerűség legmagasabb fokára. A forrásértékű visszaemlékezések ugyanis itt-ott ellentmondásokat rejtenek. Pálfy József kéziratos tanulmánya a debreceni élclapirodalom történetéről azt tartja, hogy kitalálója Nagy Pál, a református főiskola fizikatanára volt, aki szeretett a *Kék galambok* elnevezésű kocsmában üldögélni, gyakorta talyigások társaságában. Tőlük hallott borsos történeteket ízes debreceni nyelvjárásban, s ő alkotta meg Bugyi Sándor alakját, s azt átszármaztatta jó barátja, Kerekes Géza segédjegyző, újságíró számára, aki az első debreceni élclap, a *Villám* szerkesztője volt (1885–1888).[15] Balassa Sándor, aki maga is írt Bugyi Sándor-történeteket, némileg másképp ismeri az alak születésének történetét

[15] BÉNYEI 1975: 9.

és geneológiáját.[16] Legkevésbé látszik hitelesnek Kiss István előadása. E szerint maga Simon István találta ki és nevezte el az alakot, ami bizonyosan nem áll. Kiss István cikkének viszont értékelhető információja, hogy a harmincas évek végén, amikor Simon István már megöregedett, Széll István adóhivatalnok folytatta a zaftos történeteket a *Debreczen* vasárnapi mellékletében, de már korántsem a régebbi érdeklődéstől övezve.[17] Az emlékezések abban megegyeznek, hogy Kerekes Géza, Debrecenből eltávozva, „a Villám megszűnése után a Bugyi Sándor szerzői jogát áttestálta Simon István debreceni református tanítóra; ebből is látszik, hogy Bugyit a Kerekes szellemi tulajdonának tekintették és ismerték el." – írja Béber László.[18] Márpedig neki hihetünk, mert élvezetes újságcikkeit tudományos alaposság jellemezte.

Egykori levelezőlap

[16] BALASSA 1943
[17] KISS 1962: 9.
[18] BÉBER 1977: 84–95.

1900. január 7-én új humoros tartalmú lap indult Debrecenben. Az impresszum szerint a felelős szerkesztő Diri Dongó, a 8. számtól kezdve maga Székely Imre. Ebben az élclapban jelentkezett írásaival Simon István, „aki *Ifjú Bugyi Sándor debreczeni talyigás viselt dolgai* című rovatában ott folytatta, ahol a *Villám* abbahagyta. Témaköre annyiban bővült csak, amennyivel a város növekedett, a szereplők is a régiek változatai voltak Pecsenyeszemű Baloghtól Férenyakú Guruciig. Bugyi külsőre megújhodott, mert a föléhúzott M-mel jelzett rajzoló a Nagytemplom felől állva hajtva ábrázolta, egy későbbi variánsban lógó lábbal ülve, kicsínosítva. Simon István kétségtelenül otthonos volt a nyers komikum területén, a Bugyi-történetek széles körben elterjedtek, s ezt felismerve az élelmes Hegedűs és Sándor könyvkereskedők hamarosan komoly könyv alakban is megjelentették"– írja Béber. 1902-ben jelent meg az első Bugyi Sándor-könyv *„Én meg a lú – Családi történelem"* címen. Néhány mondat az „Előljáró beszíd"-ből: „E vóna oszt az a könyv, akkibe az íletem sorjábul néhány forint árát belecsömöszöltem. Rímsíges szíp testhe álló históriák vannak benne, meg kegyetlen gyönyörű fortíjos kípek."

Szabadhajdú, azaz Móricz Pál ismertető kritikájából sok fontos információt szerezhetünk. „Elöljáróban: 2 korona az ára. Kapható a Dongó szerkesztőségében Székely Imrénél, és a szerzőnél, Simon Istvánnál. A könyvet Jeney és egy debreceni fiatal diák, Tóth Árpád sikerült tréfás rajzai élénkítik." A szerző csodálkozik, hogy ország-világ mulatozik a Gárdonyi Géza Göre Gábor figuráján, „Pedig ilyen képtelen, hazug bohóc alakokat sem az Alföld, sem a felföld sem szült. Mondvacsinált alakok ezek, amilyenképpen Ágai Adolf Mokány Bercije is az" – véli a kritikus. „Hisz' ma hálás divat csúfot, gúnyt űzni, becsmérelni mindazt, ami magyar." Ezzel szemben: „virtusos könyv a Simon István debreczeni írótársunk 'Én meg a lú' c. tréfás műve." Kritikáját végül így fejezi be: „Én azért a Simon Pista Bugyi Sándor könyvét, talyigás életképeit, eseteit tréfás irodalmunk egyik ritka jóízű, tiszta magyar alkotásának ítélem, melyben a népies szokásoknak, kifejezéseknek is gazdag tárháza van (...). Az életderű és igazság sugárzik minden lapján. Biztos kezű, törzsökös magyar lelkű humoristának a legszélesebb körben való elterjedésre méltó műve ez. Simon Pista igazi szűz magyar földbe vetette bele az ekéjét. Bámulom a kövér, egészséges barázdáit, mert ritka termékeny, egészséges, erős, eleven magyar barázdák ezek."[19]

A könyvnek óriási sikere támadt. Részben itt szembesült nyelvhasználatának zamatával egyben szélsőséges furcsaságaival a cívis-olvasó. Az osztrákellenesség és alkalmanként a hazafiaskodó populista hősködésbe torkolló szemlélet éppúgy vivőereje volt, mint a tagadhatatlanul jelen lévő enyhe antiszemitizmus. Simon István

[19] SZABADHAJDÚ (MÓRICZ PÁL): *Én meg a lú. Bugyi Sándor könyve.* „Debreczen", 1902. május 13. 5.

rövidesen kirukkolt a második kötettel: „Hogy a másik kömvem, akkit ennek előtte reccsintettem, mánhogy 'Én meg a lú', mind egy szálig elkőtt, mondok e mán döfi, ekkel a magyarnak. Igen ám, csakhogy mán meg a benne az ecetágy, hogy maj' kihúz a nípek a kömvír, mer mír azír, hogy aszongya ehe foghatót nem faggyúzott az emberi nemzet..." S jöttek az újabb kötetek, egyes források szerint nyolc, mások szerint tizenkettő. *Tapasztalatok a lú víginél, meg gyalogszerrel, A lú meg én, Bugyi Sándor a koplalóba, A lú meg az én életem sorja, Bugyi becsületes bölcselkedése; Beszíjjik a lú!; Bugyi Sándor debreceni talyigás, mint bikeapostol; Bikekötís. Bugyi Sándor háborgása (1924); Búsujjik a lú! Elig nagy a feje, ugyi Nyalka (1923); stb.*

A Bugyi Sándor-történetek olvasottsága, sikere napjainkban szinte érthetetlen. Tény azonban, hogy az érdeklődés hátszelét kihasználva Simon István 1917. január 7-én képes, humoros hetilapot indított *Bugyi Újság* címen, amit a következő év májusáig írt és szerkesztett. „Az általa szerkesztett élclap hasábjain hétről-hétre megjelent rövid humoreszkek az első világháború nemzedékének szolgáltak szórakoztató olvasmányul. Jellemző volt rendkívüli népszerűségére, hogy a harcterekre is eljuttatták a hadbavonultak hozzátartozói..."[20] 1918-ban Simon neve lekerült a lapról, Balassa Sándor szerkesztette tovább Pityke Pál álnéven a kis formátumú lapot, egészen 1930-ig.[21] Maga Balassa úgy emlékezett, hogy a világháború idején a Bugyi Újság hetenként 16-20 oldalon többezres példányban talált gazdára. Per is kerekedett a két író-szerkesztő között, ami a legfelsőbb bíróságot is megjárta. Ezt Simon István indította Balassa Sándor ellen. Simon bemutatta Kerekes Ferenc levelét, amelyben meghagyta, hogy az alak további kalandjainak írásos folytatása ellen nem emel kifogást. A debreceni királyi ítélőtábla, majd a Kúria kimondta, hogy a Bugyi Sándor alak közkincs lett, nem lehet senkit eltiltani attól, hogy ne írja. Bíróságra került a *Bugyi-naptár* ügye is, ami végül megegyezéssel fejeződött be.[22] Éveken át *Bugyi-naptár* is jelent meg, „sőt, a lőcslábú talyigás népszerűsége tetőpontján képes levelezőlapra is rákerült a sokszor idézett aláírással: *'Úgy állok itt a lú víginél, mint virág a pohárba.'*"[23] A húszas évektől, több mint egy évtizeden át az Amerikai Magyar Népszava (1922–1931) rendszeresen közölte a Bugyi Sándor-történeteket. De azt már kevesebben tudják, hogy a dunakeszi Vadkerty Endre átdolgozásában készült *Bugyi Sándor debreceni hejjes pógár a Stúdióban* c. elbeszélés-sorozat 1930. június 15-én kezdődött a Magyar Rádióban, Kubák Győző pesti színművész közreműködésével.[24]

[20] VOJTH 1979: 9.
[21] KOROMPAYNÉ uo. 30.
[22] BALASSA i. m.
[23] BÉBER i. m.
[24] VOJTH i. m.

Mindazonáltal Debrecen irodalmi életének irányítói, kritikusai, irodalomtörténészei nem közösködtek Simon Istvánnal, aki tagja volt ugyan a Csokonai Körnek, de sohasem hívták meg felolvasni. Molnár Pál irodalomtörténetében ugyan megemlékezett tevékenységéről, de határozottan a ponyvairodalom körében jelölte ki a helyét.[25] Az egri székhelyű Gárdonyi Géza Társaság tagjai közé választotta és nagyobb megbecsülésben részesítette.

A 16 éves Tóth Árpád illusztrációi
Simon István Én meg a lú c. könyvéhez

[25] „Irodalmi igénytől távol, de annál zajosabb közkedveltségben virágzott a századforduló óta mindig egy debreceni ponyvairodalom is. Ennek törzscikke volt a Bugyi Sándor talyigásról szóló debreceni paraszt nyelv- és észjárásban megírt vidám népkönyv sorozat, – jórészt – Simon István debreceni tanító írásai. Később mások is utánozták e kapós históriákat. Komikus nyerseségű torz karikatúrák ezek – Göre Gábor debreceni testvérei – a népszínmű városi népszemléletének elfajulásai. Szerencsére ma már divatját vesztette ez a műfaj, mint ahogy a kigúnyolt típus is kihalt. A debreceni nép ma már nem e görbe tükörben szemléli a maga arcát." MOLNÁR 1941. 84–85.

Simon István sokoldalú tehetségét és érdeklődését mutatja az is, hogy azonnal bekapcsolódott a kézügyesítő, svéd nevén „Slöjd"-mozgalomba, mely Debrecenben 1896-ban kezdte meg működését. A Debreczeni Képes Kalendáriom első, 1900-as kötete már működő egyesületnek említi, s azon túl sokáig közli a címtárban a vezetőség névsorát.[26] Többet árul el azonban egy méltató újságcikk 1902-ből. „A debreczeni kézügyesítő iskola befejezte az idei tanesztendejét. Szó nélkül nem sikamolhatunk át ezen intézmény fölött; mert a slöjd nagyon derék, nagyon szép eredményeket mutat fel. Dicsérjük ezért az igazgatót és a slöjd derék tanárait. Szántó Győző debreczeni gyáros valóban lelke ennek a szép eszmének, mely a nép gyermekeit használható mellékfoglalkozásra tanítja, és emellett ízlését is nemesíti. Nemes a célja, hasznos a működése ennek az intézménynek és – mégis a közönség, sőt a több százfőnyi egyesületi tagok közönyével kell küzdenie, hogy valóban teljes elösmerést érdemel a tevékeny, fáradhatatlan kitartó és áldozatos igazgató, Szántó György, aki egymaga cselekszik az egylet többi közönyös tagjai helyett. Pedig a legnagyobb érdeklődést és elösmerést érdemelné meg ez az intézmény; mert a két lelkes, buzgó tanár, Simon István ev. ref. tanító, író és Tóth András jeles szobrászművészünk oly sikeresen tanítottak itt, hogy a felmutatott eredmény, a növendékek képzettsége, fejlődése és munkái bármelyik ipariskola működésével versenyeznek. Simon István a papírkarton munkákra, Tóth András mester agyagmunkákra, a mintázásra, rajzra tanította a növendékeket, ízlésüket nemesítvén. Magának a közönségnek is módja lesz megítélni ezt a ritka szép és dicséretes eredményt, amennyiben a növendékek munkáiból rövid időn belül kiállítást rendez Szántó igazgató a tanárokkal. Tehát a szép és hasznos ügy iránt több érdeklődést kérünk a jövőt illetőleg."[27] Itt jegyezzük meg, hogy Simon Istvánt érdekelte a felnőttoktatás is, magániskolát tartott fenn hosszú ideig, évente általában harminc felnőttet vitt vizsgára. Mint vérbeli pedagógus szerkesztett szemléltető segédeszközöket és kidolgozott önálló módszertani eljárásokat a mértan, a számtan oktatása érdekében.[28] Tanított a bábaképezdében és az iparostanonc iskolában is. Néptanító volt a szó legnemesebb értelmében. [29]

[26] Debreczeni Képes Kalendáriom az 1901. évre

[27] A debreczeni kézügyesítő iskola. Debreczen, 1902. június 14. 5.

[28] Maga készítette szemléltető eszközeinek egy része a legutóbbi időkig látható volt a Járműjavító Művelődési Házában.

[29] VOJTH uo.

A „Debreczen" felelős szerkesztője

A Debreczen 1911. március 3-ai számának első oldalán váratlanul az alábbi *Beköszöntő* szöveg jelent meg: „A véletlen e régi dicső múlttal bíró lap élére állított. Hirtelenül, egészen váratlanul. Talán csak pár hónapra, talán hosszabb időre. Hogy mennyi ideig maradok a lap kötelékében, az egészen mellékes, fő kérdés az: hogyan fogom szolgálni a függetlenségi és 48-as párt ügyét és érdekeit. – addig is, még itt leszek? Elfogódva lépek annyi jeles elődöm örökébe, elfogódva veszem kezembe a tollat, midőn a független, szabad magyar haza megvalósításának roppant munkájából egy parányi részt e lap irányításával magamra vállaltam. (...) Azt szeretném, s azt fogom munkálni, hogy minden magyar ember szívében ott legyen a magyar haza szeretetével együtt az az erős hit is, hogy ez a sokat szenvedett haza független és szabad lesz, feltétlenül, minden poklokon keresztül az lesz, ha akarjuk, ha küzdelmeinkben kitartók leszünk. (...) A jogainkat nem kérni, hanem követelni, Bécs kapuját nem alázatosan kopogtatni, hanem döngetni kell. (...) Az osztrákkal ne legyen nekünk semmiféle vonatkozásunk. Legfeljebb az a bizonyos személyi kapcsolat, míg másként nem lehet. (...)" Március 5-én már a fejléc alatt olvasható: Felelős szerkesztő Simon István. Lapkiadó Horovitz Zsigmond". A következő napokban, hetekben csaknem minden napra vezércikket írt. Ezek hol országos, hol megyei-városi dolgokkal foglalkoztak, kemény 48-as hangon. Később mások is bekapcsolódtak és ellátták vezércikkekkel a lapot, de Simon István írásai továbbra is gyakran feltűntek. Ő szerencsére szerette névvel ellátni a cikkeit. Közben arra is maradt energiája, hogy más témájú, például ismeretterjesztő tanulmányt írjon. Ilyen A földrengésről írott kétrészes dolgozata.[30] Később Bugyi Sándor-történetek is napvilágot láttak a lapban, mi több, szinte kivétel nélkül publikálta *Új vegyes dolgok* c. könyvének minden cikkét, tanulmányát, versét. Simon István lelkes ellenzéki volt, elkötelezett híve Justh Gyulának, annak minden erénye és hibája iránt. Munkásságának ebből a korszakából csak néhány cikket emelünk ki, hiszen számuk meghaladja a százat, elemzésük külön tanulmányt venne igénybe. Ezekben a hónapokban az újoncszavazás és az általános választójog kérdése volt a belpolitika terítékén. A *Savanyú Pista és Keserű Károly* c. cikkét abból az alkalomból írta, hogy pártja aznap tartotta népgyűlését Debrecenben. Savanyú Pista nem más, mint Tisza István, Keserű Károly pedig Khuen-Héderváry Károly. Megállapítja, hogy Tisza István gyűlöli a magyar népet. „Bécset szolgálja a nagy István, Bécset nem gyűlöli ő, hiszen az nem adott rá okot soha. Az mindig emelte, becézgette őt, és egyszer-egyszer

[30] A földrengések. 1911. július 19. 3; július 20. 3,

leálázta a Tisza-nem-tisztelő–népet."[31] Bécs ellenességét, függetlenségi meggyőződését számos dolgozata bizonyítja. „(...) meg kell végre értetni Béccsel, hogy ha nem kell önálló magyar hadsereg, és mégis több katonára van szükség, akkor tartson magának katonát a maga pénzén az, akinek szüksége van rá. Nekünk kétfejű sasos, sárga-fekete zászlós, német kommendáns katonából egy szálra sincs szükségünk. Ennek a kidomborítása az obstrukciónak a nemes feladata. Éljen tehát az obstrukció!"[32] Gyújtó hatású, lázító szellemű cikkel emlékezett március 15-ére: „(...) És megemlékezvén ama nagy idők nagy alakjairól s kitartó népéről, kapcsoljuk a múlthoz a jelent, mutassuk meg, bizonyítsuk be, hogy a nép most is el van nyomva, most is jogokért kiált; bátran kiáltsuk világgá, hogy a népnek most is vannak zsarnokai. Mutassuk meg a jogtalan, kiuzsorázott, üldözött, nemzeti önérzetében megalázott népnek azt az utat, amelyen haladva célját elérheti! (...) Ünnepeljünk tehát büszkén, bátran, lelkesen, szívünk fölött kokárdával, szívünkben a hazaszeretet soha ki nem alvó lángjával, ajkunkon dallal, lelkünkben a szabadság, egyenlőség, testvériség nagy gondolatával és ezek megvalósításának erős akaratával."[33] A választójoggal kapcsolatban az írni-olvasni tudás és a titkosság volt elképzelésének alfája és ómegája. Úgy vélte, az írni-olvasni tudás könnyen megállapítható oly módon, hogy a szavazó maga írja fel választott képviselőjének nevét a szavazócédulára a fülkében. Meggyőződése szerint a parlamentnek a véderő és a választójogi javaslatot együtt, vagy legfeljebb egynapos eltéréssel kell tárgyalnia. „Ami már körülöttünk minden országban megtörtént, annak elvégre nálunk is meg kell történnie. Kell, hogy a nép birtokába lépjen a maga jogainak. Hogy pedig ez feltétlenül meglegyen, nem szabad előre bocsátani a véderőt egy lépéssel sem. Együtt, egyszerre, egymással kell célhoz juttatni mindkettőt. (...) Itt az idő, most vagy soha, ha arról van szó, hogy a világ leggyalázatosabb választási rendszerét a megyei kiskirályok, a járási basák vesztegető, terrorizáló garázdálkodását kell egyszer s mindenkorra megszűntetni (...)"[34]

[31] *Savanyú Pista és Keserű Károly*, 1911. szeptember 10. 1–2.
[32] *Az obstrukció*, 1912. január 5. 1–2
[33] *Március 15.* 1912. március 15. 3
[34] *Egyszerre a kettőt.* 1912. május 12. 1. – Néhány nappal később 40 év után megszűnt a „Debreczen", majd 1913. május 22-én újraindult.

Új vegyes dolgok, 1912

A Bugyi Sándor-könyvek minden bizonnyal enyhítettek a család anyagi gondjain, s írójuknak ideig-óráig talán „egy kis független nyugalmat" szereztek. Ezekben az órákban Simon István igényesebb munkákon, szépirodalmi és tudományos témákon dolgozott. Újabb és régibb dolgozataiból 1912-ben, *Új vegyes dolgok* címen ismét könyvet jelentetett meg.[35] A verseket egy kivételével kicserélte, egyedül a *Levél Szabolcska Mihályhoz* címűt közölte újra az alábbi lapalji jegyzettel: „Szabolcska Mihály szerepi rektor koromban, mint legátus, pár napig vendégem volt. Akkor sarkallt az írásra. Küldött is egy Poétikát, hogy azáltal csiszolódjam. Ennek a reminiszcenciája alatt írtam ezt a verset több mint 20 évvel ezelőtt." A másik, immár kettős csillaggal jelzett jegyzet a gyerekek számára vonatkozik: „Azóta a tizenhatodik is hazajött. Tizenkettő él közülük."

Az előszóban megemlíti, hogy korábbi könyve hamar elfogyott. Öntudatosan jegyzi fel: „Az történt ugyanis, hogy amit én 16 évvel ezelőtt az elektromosság mibenlétéről és ezzel kapcsolatban a vonzásról és taszításról állítottam, valóra vált, illetőleg a legelőkelőbb tudományos körökből kiindulva hódító körútra indult."[36] Két új költeményt illesztett a szépirodalmi részbe. A *Heribald* c. kétrészes, hosszadalmas elbeszélő költemény az ismert történelmi tényen alapuló monda népies, már-már profán, humoros megverselése: 926-ban a szentgalleni bencés szerzetes barát nem volt hajlandó a kalandozó pogány magyarok elől társaival együtt elmenekülni, talán kényelemből, talán hősies elszántságból. Ezt Simon úgy értelmezte, hogy rokonszenve egyenesen a magyarok felé irányult, velük mulat, eszik, iszik. „Szivemmel, lelkemmel csak utánok vágyom, / Nincsen a magyarnak párja a világon." Ez a legenda legendája. *A hazáról* c. tízszakaszos költemény a századfordulón divatos hazafias kesergés a nemzeti nagy eszme hiányán. A költők is érthetetlen álmok fátyolát szövik, ekörül tolong a kíváncsi sereg. De van egy gondolati mozzanata a versnek, amely a turanizmusba plántálja eszmei gyökerét:

Mért gondolta István, hogy ördögöt űz el,
Ha a régi vallást írtja vassal, tűzzel?
Hej, elpusztult vele sok nemzeti kincsünk,
A régi időkből nincs mire tekintsünk.
Régi dal, őserkölcs, írás, hősi emlék
Mind elpusztult, hogy az új rend megszülemlék.

[35] SIMON 1912
[36] SIMON 1912 Előszó

Új rend született meg, már akkor is német,
Amely kiforgatta a jó magyar népet.
Idegent ültetett a saját nyakára,
Mihelyt elköltözött első nagy királya

A megértették egymást egy Mátyás királyról szóló gyengécske anekdota, *Az északi sarkon* humoros-fantasztikus útleírás hatáskeltő személyes utalásokkal. A két Bugyi Sándor-történet *(Jóska cigány meg a Sárga, Poétának érzem magamat)* közül az első a sikerültebb. A *Lakodalom a Sárréten* dokumentumértéke, semmint művi megformálása miatt érdekes. A *Darules* nem is törekszik novellisztikus értékekre, jóllehet a beszámoló elején együttérzéssel magyarázza a darvak óvatosságát, és sajnálja, hogy egyre ritkább ez a gyönyörű madár már a Sárréten is. „Hogy miért üldözik nálunk annyira ezt a madarat, annak megvan a magyarázata. Az Alföldön nem is legény az, akinek két-három szál értékes darutoll nem ékesíti a kalapját." Aztán egy vélhetően valós, megnevezett ismerősét beszélteti, aki az 1880-as évekből idéz fel egy kudarccal végződött daruvadászatot Nagybajom határából.

Külön kell szólnunk fontossága miatt a negyedik versről, melynek címe: *Levél Tóth Árpádhoz.*[37] Tóth Árpád 1909-től 1913-ig debreceni újságíró volt, mármint országosan ismert költő, a Nyugat rendszeres munkatársa. Amikor a Nyugat küldöttsége – Ady Endre, Ignotus, Móricz Zsigmond – 1909 októberében Debrecenben a Csokonai Kör vendége volt, felléptették Tóth Árpádot is. Ebből az alkalomból írta Simon István a verset *A régi tanár – a tanítványhoz* címmel. Kardos László Tóth Árpád-monográfiájában nem tudott mit kezdeni vele, ezért csak megemlítette, mint az egykori tanár „ügyetlen, parodisztikus" költeményét, amely Tóth Árpád *Tavaszi holdtölte* c. versének formáját utánozza. [38] Simon István nevével az Állami Főreál Gimnázium tanárai között Kardos László nem találkozhatott, ám nem kutatott tovább. Ha azonosította volna Simon István személyét, rájött volna, hogy ez esetben nem a vers esztétikai értéke a lényeges, hanem a gesztus, illetve az egykori tanár elégikus büszkesége.

(...)
Úgy este merül fel előmbe sok emlék:
Mikor még jókedvvel döcögött Bugyi,
Mikor még nagy cipók valának a zsemlék,

[37] A vers eredetileg megjelent a Debreceni Független Újság, 1909. október 27-i, majd a „Debreczen" 1912. február 15-i számában is!
[38] KARDOS 1955. 413

Mikor Te rajzoltál... Emlékszel, úgy-i?
Nos, fiú, megnőttél Te, de én törpén
Vergődöm bozóton, cserjén akadozva...
Vacsorád pástétom, tengek én körtén,
Vackor az azonba', tanúm rá a bodza.
(...)

A „Mikor Te rajzoltál" konkrét utalás az együttműködésre: az első Bugyi Sándor-könyv (Én meg a lú, 1902) egyik illusztrátora a 15-16 éves Tóth Árpád volt! Simon István 1909-ben már 49. évét taposta, nem számíthatott különösebb irodalmi rangra. Azt csak képzelte azonban, hogy a fiatal, állás nélküli költő vacsorája pástétom, vagyis a hírnév gazdaggá tette!

A maga nemében különös elbeszélés a *Gyógyászat a Márson*, mert jól mutatja Simon István természettudományos érdeklődését, illetve a fantasztikum iránti vonzalmát. A novella egy jóslással kezdődik, ami meggyőződése volt. „A XX-ik század közepe táján majd nem fogja kérdezni senki: hogyan lehet eljutni a csillagokba, mert meglesz, való lesz. Ha testileg nem, hát lelkileg, telepáthia útján." A fikció azzal kezdődik, hogy az elbeszélő már volt a Marson. „Szédületes gyorsasággal látszott növekedni, amint feléje közeledtem. Az egész égboltról leszorította a csillagokat s misztikus fényben egyedül ragyogott. Az óriás vörös golyón egyre tisztábban látszottak a tengerek, hegyek, folyók és csatornák." S aztán következnek a humoros élmények.

Újraközölte *Miért mozognak a bolygók a nap körül?* c. dolgozatát az alábbi jegyzettel: „Ezt az elmefuttatást több mint 20 évvel ezelőtt írtam, s az 1896-ban megjelent Vegyes dolgok című könyvemben adtam ki: tehát sokkal előtte az elektron-elmélet megszületésének." Közzétett egy dolgozatot *Az elektromosság új elmélete* címen. Ez így kezdődik: „Én már több mint 25 éve sokak előtt állítottam, s az 1896-ik évben megjelent *Vegyes dolgok* című könyvecskémben meg is írtam, hogy az elektromosság nem pusztán erőnyilvánulás, hanem tulajdonképpen anyag". Panaszolja, hogy állítását megmosolyogták, s azzal utasították el, elméletek felállításához csak kipróbált, jeles tudású férfiaknak van joguk. Felhozza Stephenson, Edison, Faraday példáját, akik nem intézmények laboratóriumaiban fedezték fel találmányaikat. Nem vindikálja magának a jogot, hogy ő rendítette volna meg a hagyományos fizikai világkép pilléreit, csak konstatálja, hogy amit ő 1896-ban már leírt, az időközben tudományos tény lett. „A prioritást azonban nem engedem." Tegyük hozzá, hogy elmélete nem eredeti, hiszen maga is utalt rá az elektromosság mibenlétéről szólva, hogy már Franklin azon a véleményen volt, hogy az elektronosság anyag.

Flammarion Népszerű csillagászat c. könyve volt rendszeres olvasmánya. A *Szembeötlő tudományos tévedések* c. írásában cáfolja azt a hiedelmet, hogy a villámlást a légköri villamosság okozza, mert a levegőben nincs is elektromosság. Ellenben e légköri jelenség okozója a levegő által összeszorított, elektromossággal telített, felhőkké sűrűsödött vízgőzök áttörése a megvékonyodott levegőrétegen. Abszurdumnak tartja, hogy az üstökösök csóvája anyag vagy a sugárnyomás ereje lenne. Szerinte „Az üstökösök farka nem anyag, hanem egyszerű fénycsóva." A nap sugárkévéje. Szembeszáll a Nobel-díjas Arrhenius (1859–1927) elméletével is, aki éppen a sugárnyomásról kifejtett teóriájával gondolta kiegészíteni Darwin származástanát. Arrhenius szerint az élet a napsugarak által okozott fénynyomás következtében jut egyik égitestről a másikra. Simon István ennek ellene szegezi a kérdést: igen, de az első életcsíra hol és hogyan keletkezett? Hosszasan sorolja ellenérveit, végül oda konkludál: „Az élet eredetének a megfejtése tehát nem sikerült sem Arrheniusnak, sem az ő követőinek. De ugyan hogyan is sikerült volna, mikor magát az élet lényegét sem ismerjük." Az emberi tudás korlátozott. Az ember élettelen anyagból nem képes élőt, szervetlen anyagból szervest produkálni. Mindazonáltal elismeri, az élet élettelen és földi anyagból jött létre. Ám tagadja a természet „mindent intéző hatalmasságát," öntudatát, ugyanakkor elismeri célirányosságát. „Aki ezt megtehette, azt bátran nevezhetjük Istennek." „... ha azt mondjuk, hogy a világon minden a természet örök törvényei szerint megy végbe, azt is tegyük hozzá, hogy ezeket a törvényeket a természet számára az hozta létre, aki mindenek felett uralkodik, t. i. az örök Isten." Vagyis szerzőnk kreatív, korát megelőző természetismerete ellenére az objektív idealizmus filozófiáját vallotta. *Az elektromosságról és mágnességről* c. hosszabb dolgozatát is újraközölte, de nem teljesen azonos formában. *A villamosság terjedési sebessége* c. dolgozatát ezekkel a szavakkal fejezi be. „Megtörténhetik, hogy drótnélküli távíróval a Marsbeliekkel is válthatunk marconi-grammokat, de hogy aztán az ott lakók nyelvét mikor értjük meg, s mikor értik meg ők a mi ezer egynehányszáz nyelvünket, arra nagyon kíváncsi vagyok."[39]

[39] A könyv tartalma: Levél Szabolcska Mihályhoz 1. oldal; Heribald 5.; A hazáról 12.; Megértették egymást 15.; Az északi sarkon (Útleírás) 21.; Jóska cigány meg a Sárga 28.; Poétának érzem magam 32.; (Bugyi Sándor-történetek) Levél Tóth Árpádhoz 38.; Lakodalom a Sárréten 40.; Gyógyászat a Márson 51.; Miért mozognak a bolygók a nap körül 56.; Darules. Egy sárréti vadász elbeszélése után 66.; Az elektromosság új elmélete 76.; Az elektromosságról és mágnességről, Az 1896-ban megjelent 'Vegyes dolgok' című munkából 82.; Az elektromosság lényege 89.; Vonzás és taszítás 99.; A mágnesség 108.; Az elektromozás két módja 115.; A villamosság terjedési sebessége 122.; Szembeötlő tudományos tévedések 127.

Simon István 64 éves korában, 1924-ben vonult nyugdíjba. Ebből az alkalomból szép ünnepélyt rendezett a református egyház június 30-án a kollégium dísztermében, ahol rajta kívül még kilenc nyugdíjba vonuló református tanítót és tanítónőt búcsúztattak. „A magyar kir. kultuszkormány nevében Vasady Lajos kir. tanfelügyelő mondott üdvözlőbeszédet, melynek végeztével a nyugalomba vonuló tanítóknak egyenként átnyújtotta a kultuszminiszter köszönő levelét."[40] Még fővárosi lap is méltatta életútját. „Simon István debreceni református igazgató tanító 43 évi hasznos munkásság után nyugalomba vonult. Kartársai művészi bronztintatartóval ajándékozták meg, melyre a jó kerekfejű Simon Pista, egyébként 16 gyermeknek a derék édesapja, érdekes, értékes irodalmi munkásságával is rászolgált. Simon István ugyanis az írója és megtemetője a vaskos, humoros debreceni talyigás, a híres Bugyi Sándor alakjának, pompás magyar eseteinek. A Bugyi Sándor-féle könyvek ma már az amerikai magyarok körében is nagyon népszerűek."[41] Ezután többször szerepelt a helyi lapok, főleg a *Debreczen* hasábjain, nemcsak mint szerző, hanem mint nagycsaládos ember. „Megírta a Debreczen, hogy Simon István ref. igazgató-tanító 43 évi ernyedetlen szolgálat után nyugalomba vonult. Simon István nagy érdemeket szerezett a magyar népművelés terén, mit több ízben, legalább 9 kollegájával egyetemben, közös hivatalos ünnepélyen, a felsőbb közoktatásügyi fórumok is a legnagyobb elismerés hangján állapítottak meg. A Simon István nagykiterjedésű családja vasárnap délután meleg családi ünnepélyt rendezett az ősz jubiláns tiszteletére. Vígkedvű Mihály utcai 5. szám alatti kislakásában gyűlt össze a mintegy 50 tagból álló család; 12 gyermeke, 3 menye, 6 veje és 18 unokája állott fényképezőgép elé a családi ünnep kezdetén. Érdemes megjegyezni, hogy Simon István 16 gyermeknek apja, ki e rendkívüli nagyságú családból 12 gyermeket egészségesen felnevelt. A jubileum családi vacsorával kezdődött, melyen egy fia, egy veje, és egy menye üdvözölte Simon Istvánt a többi nevében is. A beszédekre meghatódott hangon válaszolt az ünnepelt. 18 unokája – számuk szimbolizálásra – egy 18 szálból álló fehér rózsacsokrot készített számára, melyet közülük Szabó Magda nyújtott át neki. Vacsora után a késő éjjeli órákig együtt maradt az ünneplő család."[42]

A nyugalom azonban nem tétlenséget jelentett. Továbbra is írta – ha ritkábban is – cikkeit a debreceni lapokba. Írt egy mozi szkeccset is, de 1926 tavaszán váratlanul

[40] *A népnevelési kultúra ünnepe.* Debreczen, 1924. július 1. 5.
[41] *A Bugyi Sándor könyvek írója nyugalomba vonul.* Magyarság, 1924. június 26.
[42] *Simon Istvánt 12 gyermeke, 3 menye, 6 veje és 18 unokája ünnepelte. Érdekes családi ünnepély.* Debreczen, 1924. július 9. 2.

megjelent a mozik műsorán egy Bugyi-szkeccs, aminek semmi köze nem volt az ő Bugyi Sándorjához. Be is perelte a jogbitorlót.[43] „A folyó évben, március 19–20-án, az Uránia mozgóban egy szekecset adtak, melynek címe: 'A lú meg én. Bugyi Sándor delejes bájitala', százával vonzotta az érdeklődő közönséget. T. i. mindenki azt hitte, hogy a mindnyájunk által jól ismert öreg talyigás alakja fog előtte megelevenedni. De nem így történt. A mű Adorján László budapesti kabaréíró tollából került ki, s csak gyenge utánzata volt a Simon István tanító által kreált népszerű figurának. Éppen ezért Simon István – kinek szintén van egy kész, még előadatlan Bugyi-szkeccse – feljelentést tette Adorján ellen. A pört tegnap tárgyalta dr. Barta Imre törvényszéki bíró, és a keresetnek helyt adva, Adorján Lászlót a szerzői jog bitorlásának vétsége miatt 15 millió korona pénzbüntetésre ítélte, mely behajthatatlanság esetén százezer koronánként 1 napi fogházra változtatható át. Ezen felül tízmillió korona kártérítésre és 4 millió korona perköltség fizetésére is kötelezte az alperest. Kötelezte egyben arra is, hogy az ítéletet egy fővárosi és egy helyi lapban tegye közzé."

Népies elbeszélései közül nem egy becses néprajzi értéket tartogat. Ilyen például *A cúca* c. novellisztikus írása. „Hogy voltaképpen mit is neveztek az Alföldön cúcának, azt – úgy gondolom – kevesen tudják már. Éppen ezért én mindjárt ide is írom, hogy a cúca nem volt egyéb, mit az a szénacsomó, amit egy jókora hosszúságú rúd végére kötöztek fel. Ezt a cúcát nyomkodták az ég felé a sárréti dinnyecsőszök szerda és szombat napok reggelén, jeléül annak, hogy szabad az egyes táblákba bemenni dinnyeszedés céljából." Leírja, hogy a Sárréten az ugarrendszer volt divatban, az ugarnak szánt földek egy részét dinnyeföldeknek osztották ki a gazdák, mert a dinnyések a felfogott táblákat jól megművelték, amiben aztán a következő évben kitűnő búza termett. Ha valaki nem gondosan művelte a dinnyeföldet, azt megtudták a gazdák, s máskor nem adtak neki parcellát. Ilyenkor a hoppon maradt az illető savanyú arccal ment haza. Erre mondták: „Olyan képet vág, mint akinek nem jutott dinnyeföld." A dinnyeföldre csak dinnyeérésig lehetett szabadon járni. Attól kezdve csak szerdán és szombaton vonulhattak ki a termesztők, s ott várni kellett, míg a községi gazda fel nem hatalmazta a csőszt a cúca felnyomására. Ennek megpillantása után lehetett beseregleni. A néprajzi bevezető után következik az írás szépirodalmi, tehát fiktív, vagy legalább is fikcionált része.[44] A novellát színdarabbá formálta, amit aztán Kubányi György tett mikrofon-, illetve színpadképessé. Írt egy rádiókomédiát *Rózsahegyi és Bugyi* címen.[45] 1931-ben

[43] ANONIM 1926: 8.
[44] *A cúca*. Debreceni Újság, 1928. december 30. 10. A lap következő száma nem jelent meg, beolvadt a Hajdúföldbe.
[45] VOJTH uo.

Kicserélődünk c. 13 oldalas bohózata jelent meg egy felvonásban Öreg Simon István névvel. Az öt jelenetből építkező bohózat keletkezése idején sem számíthatott sikerre, hiányzik belőle a természetes humor.[46]

Az 1930-as évek derekán, jóval 70. éve felett ismét aktivizálta magát. Egykori lapjában, a Debreczenben egymás után jelentek meg érdekes kis cikkei, novellisztikus feldolgozásai. Például tréfás *Minta-rímtár*at indított ilyesféle szövegekkel: „Majd a mezőn, ne félj Pityu, lesz kút, / Megfürösztjük a bősz Titulescut. / Benest pedig, a rosszmájú sátánt, / megtömjük, hogy hadd hízzék az ántánt. / És ha ordít a belgrádi Jeftics, / Így tárgyalunk vele csak, hogy Nye krics!" Vagy: „Termett sok szép sütőtököm, / El is adtam csütörtökön. / (...) / S ha megegyeztünk a tökre, / Elbúcsúzom mindörökre."[47] Néhány hétig rendszeresen olvasható cikk-sorozata volt a lapban *Mi jut eszembe* címmel. Olykor nyelvészkedett. Hogy ez a buzgalma „holdvilágos" nyelvészkedés volt-e, ahogy a nyelvtudósok az amatőr nyelvészek, mint például Erdélyi József költő tevékenységét nevezték, vagy megalapozott tudásra épült, azt a tudomány képviselői tudnák eldönteni. Simon István például meg tudta magyarázni a fersing szó etimológiáját, aminek eredetét állítólag még az akadémikusok is képtelenek voltak megfejteni. A fersing a székely asszonyok ünneplő ruhájának a neve. Ez egy ingszerű, vászonból szőtt, lábikráig lecsüngő felső ruha, aminek eredeti neve felsing, s ez alakult át fersinggé.[48] A *Hortobágyi keserűkút* arról szól, hogy Bozsó István juhászt megrúgta egy sárga csikó, a lába oszloppá dagadt, s Deli Mátyás, a legendás hortobágyi állatorvos bevitte Debrecenbe, ahol le akarták a lábát amputálni. Bozsó azonban megszökött, s hazavitette magát a Hortobágyra, ott a keserűkút vizében három hétig áztatta a beteg lábát, s meggyógyult. A Hortobágy néprajzában jártas szerző – évekig közel állt Móricz Pálhoz, a Hortobágy kiváló ismerőjéhez – így fejezi be a cikket: Nem lenne érdemes ezt a kutat még egyszer kiásni és konkurenciát csinálni vele a többi hazai keserűvízforrásnak?[49] Matematikai megoldások is foglalkoztatták. „Rájöttem, hogy valamely szám négyzetét úgy is megkapjuk, ha természetes számsorban előtte és utána álló számokat szorozzuk egymással, és a szorzathoz hozzáadunk 1-et. Például 5 a négyzeten = 25. A számsorban 5 előtt találjuk a 4-et, utána a 6-ot. A 4 és a 6 szorzata ad 24-et. Ehhez hozzáadva 1-et, kijön a 25."[50] Logikus, sőt pofonegyszerű, mégsem valószínű, hogy más is rájött.

[46] *Kicserélődünk.* Bohózat egy felvonásban. Írta öreg SIMON István. Db. 1931

[47] *Minta-rímtár kezdő poéták részére.* Szerkeszti SIMON István. Db. 1934. február 18. Számozatlan mellékletoldal

[48] Db. 1938. január 16. 27.

[49] Db. 1938. február 27.

[50] *Mi jut eszembe?* Db. 1938. január 1. 12.

58. házassági évfordulójáról egykori lapja, a *Debreczen*, a hírek között fényképet közölt.[51] Megemlékezett a sajtó 84. születésnapjáról is. „Simon István nyug. iskolaigazgató most érte el életének nyolcvannegyedik évfordulóját. Szép, nagy család, 11 gyermek és 25 unoka ünnepli a ritka születésnapot. Simon István életkorához képest jó egészségnek örvend, csak az írást kellett abbahagynia szeme gyengesége miatt. Emlékeznek még olvasóink Simon István ízes, humoros írásaira. A régi békeévekben egész nemzedékeket nevetetett meg tőrölmetszett humoros alakjaival, mint Bugyi Sándorral, a híres nevezetes talyigással és más hasonló jóízű írásaival."[52] Ezt az emlékezetes családi ünnepet nem sokkal élte túl. 1944. december 15-én halt meg Csillag utcai lakásán. Feleségét, aki 16 gyermeket szült, ennél is magasabb életkorban ragadta el a halál: 1953-ban, 91 évesen távozott az élők sorából.[53]

Függelék

(A Függelékben közölt dokumentumok eredeti példányai a családtól Vojth Zoltán kezébe jutottak, aki sok más tárgyi és írásos emléket – szemléltető eszközöket, érmeket, fényképeket, könyveket, iratokat – a *Szabadságtelep története* c. kiállításban helyezett el a Járműjavító Művelődési Ház Faraktár utcai helyiségében. A dolgozat szerzője a fenti dokumentumok egy részéről annak idején másolatot kért Vojth Zoltántól, melyek rövidesen a Bihari Múzeumba kerülnek. Az eredeti anyagot azonban 2007-ben a könyvtáros segítsége ellenére már nem találtuk. A tárlókban viszont még akkor látható volt több Bugyi Sándor-könyv, saját készítésű iskolai szemléltető eszköz, egy Simon Istvánról készült érme, melynek alkotóját nem lehetett azonosítani.)

1.
Hampel József levele

Tekintetes Simon István ev. ref. tanító úrnak Bihar Udvariban. Köszönöm nagyra becsült sorait és sietek tanácsát követni. E sorokkal együtt az Árpád kori temető fölásására küldünk 50 forintot, és arra kérjük tisztelt Uraságodat, hogy Dr. Tomm Béla orvos úrral együtt az ásatást intézni szíveskedjék. Magam, sajnos, ez idő szerint nem mehetek a hely színére, de teljesen megbízom Uraságtok közös fölügyeletében.

[51] A kép aláírása: Idős Simon István és neje, Tóth Mária, tegnap tartották házasságuk ötvennyolcadik évfordulóját. Db. 1940. április 18. 6.
[52] Tizenegy gyermek és huszonöt unoka ünnepli Simon István 84. születésnapját. Db. 1944. május 12. 6.
[53] BAKÓ i. m.

A lelhelyről helyrajzi vázlat volna készítendő, s abba az egyes sírok fekvésök szerint be volnának rajzolandók. Egyúttal minden egyes sír mélységét s egyéb méreteit kell majd fölvenni, és az ásatásnál arra kell ügyelni, hogy minden egyes tárgy kiemelésénél lehetőleg pontosan megjegyeztessék, hogy a test mely tájáról való. Az egy-egy sírban lelt régiségek együtt tartassanak. A csontvázas maradványokról az anthropológiai múzeum részére szívesen lemondunk, de a régiségekről nem, akkor sem, ha mint előre látható, ugyanegy tárgyból többszörös példányok akadnak. Az ásatás befejezése után a tárgyakkal együtt költségkimutatást is kérünk, mert hivatalból el kell számolnunk a küldött summát. Előre is köszönjük szíves fáradozását, reménylem, hogy buzgalmuk nem lesz eredmény nélkül, és hogy Bihar-Udvari hazai archeológiánkban számot tevő lelőhelynek fog bizonyulni. Fogadja kitűnő tiszteletünket, mellyel maradtam Budapesten, 1893. május 19. Kész szolgája Dr. Hampel József érem és régiségosztály őr.

2.

Kézügyesítő oktatást fejlesztő egyesület Debreczenben,

Bizonyítvány

Melynél fogva készséggel igazoljuk, hogy Simon István tanító úr 1896 október hó 1-től kézügyesítő műhelyünknek vezetője, és minthogy ezen idő alatt a papírmunkák oktatásában szép eredményeket mutatott fel; pontossága, szorgalma és képzettsége által teljes megelégedésünket érdemelte ki. Őt, mint megbízható egyént legjobban ajánlhatjuk. Kelt Debreczen, 1897 június hó 1-én. Szántó Győző igazgatós. tag, Lengyel Imre, az Egyesület elnöke. Pecsét.

3.

Kosztolányi Dezső levele

Igen tisztelt Uram, ezek a sajtóhibák fölháborítóak. De az újságok és folyóiratok nem szeretik a sajtóhibákat kiigazítani, mert általa a maguk lomposságára mutatnak rá. Különben is furcsa lenne, hogy egy szerkesztői üzenettel javítsanak és magyarázgassanak. Akik értenek hozzá, azok úgyis tudják, hogy a nyomda a hibás, akik pedig nem értenek a betűkhöz, azoknak úgyis mindegy. Könyvét köszönöm, s vagyok önnek híve. Kosztolányi Dezső. (Budapest, 1928. I. 6. Céges levélpapíron: Budapest, I. Tábor utca 12.)

4.

Móra László levele

Kedves jó Pista Bátyám! Engedje meg, hogy így szólítsam. Biztatott erre sok minden. Az is, hogy tanító kenyeret eszünk mind a ketten; – az is, hogy neveljük a kertet mind a ketten, – az is, hogy irogatunk mind a ketten, – meg ha nem csalódom, a Gárdonyi Irodalmi Társaság tagjai is vagyunk mind a ketten. Szóval ez a sok minden bátorított rá. Ugye, nagyon-nagyon megkéstem ezekkel a sorokkal? Nem bírtam előbb hozzájutni. Örökösen fojtogatott a gond és a még temérdekebb munka. A közmondás azt mondja: „nehéz két úrnak szolgálni". Én meg bizony ötnek is szolgálok. De hát mit tegyünk, muszáj! A kertnek szolgálok, mert ezt imádom. Elemi iskolai igazgatóságomnak is kell áldoznom, mert ez éltet valamicske pénzzel. Mint főtitkár szolgálom a Gárdonyi Társaságot is. Mint szerkesztő meg írom a Meseországot is. Meg hát néha-néha a tollamnak is szót fogadok. Ne de majd lerázom valamennyi uramat, s legfeljebb csak kettőt tartok meg! A szeptember 25-ei rádióelőadásomra írt kedves, meleg sorait köszönöm, kedves Pista Bátyám. Bár nekem édes kevés volt az érdemem, mert hiszen én csak megírtam mindazt, amit a kertemben láttam, átéltem. Az imént is ugyanabban gyönyörködtem, mint csipegette két cinke az egyik őszibarackfára kiakasztott szalonnabőrkét. Hát nem százszorta szebb ez, mint akármelyik hangosfilm, vagy émelygős, nemtelen csoda-színdarab!? Édesapámnak felemlítettem a küldött idézeteket. Ő ugyan meg is mondta annak a novellának a címét, de bizony én már csak annyit jegyeztem meg, hogy az Atyámfiai c. könyvében fordul elő. – Rövidesen még írok magunkról is: Feleségem a legjobb asszony a világon. Huszadik évünket éldegéljük kettesben, de minek(ünk) még más napunk ez alatt az idő alatt nem volt, csak szép. Gyermekeinkkel is megáldott a jóisten. Jók, szelíd lelkűek, szolgálatkészek, szorgalmasak. Laci fiam az egyetemre jár. Félévi kollokviumait egytől-egyik jelesen végezte. Berci VI-os gimnazista. Egyébként ők az én kertészinasaim – kis feleségemnek pedig szobalányai. Hanem most már igazán nem locsogok tovább. Kérem a jó Istent, hogy jutalmazza kedves Pista bátyámat és az egész háznépét további jó egészséggel, sok-sok örömmel, hogy (meg) az Amerikai Népszava még sokat kaphasson Bugyi Sándorból és más ilyesfajtákból. – No, meg hogy még nagyon-nagyon sok dinnyeszüretünknek lehessünk kedves mindketten és kedves mindnyájan boldog részesei. Őszinte, meleg kézszorítással, üdvözlettel vagyok kedves Bátyáméknak ismeretlen ismerősük és nagybecsülő tisztelőjük. Buda, 1932. jan. 2. Móra László. III. Terézhegy 20. 101.

5.

Pohl Ferenc levele

Igen tisztelt Igazgató Úr! Fogadja a „Kossuth Lajos" hegyközség nevében, aranylakodalma alkalmából, legmelegebb üdv kívánatainkat. Kérjük Gondviselőnket, továbbra is tartsa jó egészségben kedves családja, a magyar társadalom, a „Kossuth Lajos" hegyközség igaz örömére. Kívánjuk, hogy lássa, élvezze mielőbb a szebb magyar jövendőt, mely már küszöbünkön leselkedik, próbára téve magyar hitünket, Istenben való bizalmunkat. Mély tisztelettel és hódolattal köszöntöm a „Kossuth Lajos" hegyközség nevében. Pohl hegyközségi elnök, m. kir. gazdasági tanácsos. Debrecen, 1932. április hó 13-án.

Irodalom

ANONIM:

1926 *A drága Bugyi-skeccs. Huszonkilenc milliójába került a film egy budapesti kabaréírónak.* „Debreczen" október 22. 8.

BAKÓ Endre:

1981 *„Apám írta a Bugyi Sándor könyveket."* Hajdú-bihari Napló, január 20. 5.

BALASSA Sándor:

1943 *Bugyi Sándor a debreceni népi humor képviselője.* Újságírók Újságja, Db.

BÉBER László:

1977 *Bugyi Sándor meg a többi 299 talyigás.* In: Debreceni érdekességek. 84–95 . Db

CSOBÁN Endre (szerk.):

1940 Debrecen sz. kir. város és Hajdú vármegye. 195–196. Bp.

BÉNYEI József idézi:

1975 *A Villámtól a Dongóig.* Hajdú-bihari Napló, február 2. 9.

KARDOS László:

1955 *Tóth Árpád.* 413. Bp.

KISS István:

1962 *Debreceni furcsaságok a múltból. Hogyan született meg Bugyi Sándor?* Hajdú-bihari Napló, július 3. 9.

KOROMPAY Gáborné (szerk.):

1973 Hajdú-Bihar megye sajtóbibliográfiája 1843–1970. Db.

MESTERHÁZY Károly:

1965 *A sárrétudvari (biharudvari) X-X. századi temetők.* In: Déri Múzeum Évkönyve. 29–42. Db.

MOLNÁR Pál:

1941 *Debrecen a magyar irodalom történetében*. 84–85. Db.

SIMON István:

1912 Lakodalom a Sárréten. In.: Új vegyes dolgok, 40–50. Db.

1894 *A Bihar-udvari Árpád-kori temető*. In: Archeológiai Értesítő, 14. 217–220

1896 *Vegyes dolgok*. Db.

1912 Új vegyes dolgok.

SZINNYEI József:

1908 *Magyar írók élete és munkái*. XII. köt. Bp.

VOJTH Zoltán:

1980 *Emlékezés Simon Istvánra*. Hajdú-bihari Napló, febr. 15.

Endre Bakó

István Simon (1860 Gáborján – 1945 Debrecen) – ein Polyhistor aus Bihar

Seine Bestätigung als Grundschullehrer erhielt István Simon am Reformierten Kollegium zu Debrecen. Ab 1883 war er in Sárrétudvari (damals Biharudvari) als Lehrer an einer Mädchenschule tätig. Zu eben der Zeit wurde die Schule erweitert und bei den Erdarbeiten dazu stieß man auf Gräber aus der Zeit des Hauses Árpád. Mit der Freilegung dieser wurde István Simon durch das Nationalmuseum unter der Leitung des Museumsmitarbeiters József Hampel beauftragt. In einem Fachartikel berichtete er über die Arbeit in der Zeitschrift Archäologische Nachrichten („Archeológiai Értesítő"). Er nahm lebhaften Anteil am örtlichen Geschehen. So ist es unter anderem auch ihm zuzuschreiben, dass sich in der Gemeinde ein Kossuth-Kult entfaltete. Im Herbst 1894 zog er nach Debrecen, wo er sich der sog. Slöjd-Bewegung anschloss. Der Begriff kommt aus dem Schwedischen und bedeutet „Handwerksarbeit". Hier gehörte auch der spätere Lyriker Árpád Tóth zu seinen Schülern, wovon dieser in einem seiner Gedichte erzählt. István Simon verfasste regelmäßig Artikel für das Lokalblatt „Debreczen" und fungierte zeitweilig als dessen Chefredakteur. Als Freund und Anhänger der Veranschaulichung stellte er moderne Gerätschaften her, die auch heute noch erhalten sind. Er spielte Geige, zeichnete, schrieb Gedichte und beschäftigte sich in erster Linie mit der Elektrizität. In mehreren Artikel nahm er Stellung hierzu. Diese Artikel erschienen dann auch in seinen Büchern (Vegyes dolgok 1896 [dt. etwa: Vermischtes], Újabb vegyes dolgok 1912 [dt. etwa: Neu Vermischtes]. Schon damals bekannte er sich dazu, dass die Elektrizität Materie sei. Sein späterer Ruf wurde vor allem durch die Bücher von Sándor Bugyi begründet, welche seinerzeit zu den beliebtesten Unterhaltungen in Debrecen zählten.